

Fekete Albert válaszai Fári Miklós professzor úr kérdéseire

Tisztelt Professzor úr!

Hálásan köszönöm a disszertáció opponálását. Véleményét, észrevételeit nagyra értékelem. Az opponencia során megfogalmazott kérdéseire az alábbiakban válaszolok.

Tisztelettel,

Budapest, 2025 augusztus 25.

Fekete Albert

1. kérdés:

Jelölt találkozott-e forráskutatásai során Hertel János különböző botanikai, orvostudományi vonatkozású munkájára utaló olyan korabeli hivatkozásokkal, amelyek segíthetnek pontosítani, akár tisztázni azt a feltevést, hogy Hertelnek – mint a Horto Botanico de Padua rövid ideig vezetőjének - 1593-as Beszterce történeti hazatérése utáni időben és később lehetett-e hatása, szerepe az ún. „Hortus Italicus” kert stílus erdélyi megjelenésére és/vagy fejlődésére, melyet először Ubrizsy-Savoly Andrea 1999-ben, majd Robert Offner 2009-ben vetettek fel?

Válasz az 1. kérdésre

Hertel János egyike volt a 16. század folyamán külföldön tanuló erdélyi fiataloknak. A mohácsi vészt követő évtizedekben Magyarországon nem voltak egyetemek, ezért a külföldi iskolákban folytatott tanulmányok különösen fontosak voltak a tudomány hazai fejlődését tekintve. A külföldi iskolák sorában rangos helyet foglalt el a Padovai Egyetem, amelynek botanikus kertjét 1545-ben alapították, és a világ első botanikus kertjeként tartjuk számon. Tudományos (orvosbotanikai) és kertművészeti jelentősége és hatásai egész Európában egyértelműek. Frankl Vilmos 1873-ban írt „A hazai és külföldi iskoláztatás a XVI. században” című munkája részletesen ismerteti a korabeli hazai oktatás helyzetét, összefoglalást nyújtva a külföldi egyetemeken tanuló magyarországi diákokról. Frankl Augsburtól és Bázeltól kezdve Genfén és Padován át Wittenbergig 43 különböző hírneves európai iskolában tanuló több száz, magyar ifjú listáját közli, akik között jelentős számban találhatók erdélyiek is. Az átfogó mű alapján a padovai botanikus kert egyetemes értékeinek magyarországi terjesztésében több hazai fiatalnak is lehetett szerepe. Időrendi sorrendben Szegedi Kőrös Gáspárt (Casparus Fraxinus Segedinus), Nádasdy Tamás fizikus tudósát említhetjük elsőnek, aki 1551-ben tért haza padovai tanulmányaiból, és aki színes rajzokat („hortus pictus”) készített a kertről és annak egyes növényeiről. Ugyancsak Padovában tanult 1561-63 között a pozsonyi Purkircher György orvos és botanikus, aki botanikus kertet akart létrehozni Pozsonyban. Stirling János szerint munkássága hatással lehetett a pozsonyi érsekkert kialakítására. Hasonlóképpen Erdélybe is eljuthatott a padovai hatás, többek között éppen a besztercei Hertel János által, aki egyébként Dávid Ferenc erdélyi püspök, az erdélyi unitárius egyház megalapítójának fia (csak anyja nevét használta). Hertel elsőre 1586-ban, majd egy bázeli kitérő után 1589-90-ben is Padovában tanult. Kiemelkedő eredményeinek köszönhetően tanulmányai végeztével 1590-től botanikát tanított a padovai egyetemen, és a botanikus kert fejlesztésébe is bevonták, tehát tisztában lehetett annak kialakítási, fejlesztési szempontjaival. 1593-ban tért vissza Erdélybe, és szinte biztos, hogy padovai munkásságának tapasztalatai hatással voltak az erdélyi főúri és egyházi kertekre, ám erre vonatkozó konkrét említéssel vagy példával kutatásaim során nem találkoztam.

A kérdésben elhangzó „Hortus Italicus” - azaz olaszkert vagy itáliai kert - általában azt a kertrészt jelölte, amelyben délszaki dísz- és haszonnövények (többnyire narancs-, citrom-, füge- és gránátalmafák), illetve egyéb déli származású cserjék voltak cserepekbe vagy dézsákba ültetve. A „Hortus Italicus” általában az üvegházak, télikertek közvetlen közelében kapott helyet, hogy a hidegre érzékeny növényeket könnyen ki- és bepakolhassák az évszakok váltakozásával. Olaszkertre magyar vonatkozásban egyedül a pozsonyi érsekkertben történik említés (leírás, illetve ábrázolás), s bár az erdélyi kastélykert-inventáriumok több helyszínen esetében is beszámolnak délszaki növényekről, olaszkert vagy „Hortus Italicus” megnevezéssel nem találkoztam.

Összefoglalva, úgy a külföldön tanuló egyházi és világi ifjak (Pápai Páriz Ferenc, Apáczai Csere János, Méliusz Juhász Péter, Johannes Honterus, Kerzius Pál, Gyulai Pál, Jordán Tamás stb.) mint az általános műveltségre szomjazó, külföldön tanuló vagy külföldre utazó főurak és nemesek tapasztalatai is jelentős hatással voltak az erdélyi kertkultúrára. Különböző államférfiaktól, arisztokratáktól, politikusoktól, krónikásoktól (l. Rákóczi György, Verancsics Antal, Szalárdi János, gr. Teleki József, gr. Wesselényi Miklós, Bölöni Farkas, báró Jósika Miklós stb.) származó levelezések, leírások és útinaplók bizonyítják, hogy Erdély értelmiségi vezetői és főurai a 16. századtól kezdődően nyitottak voltak a kertművészetre, a kertészkedést fontos gazdasági ágazatnak tartották és külföldön szerzett ismereteikkel nagymértékben gyarapították az erdélyi kertkultúrát.

2. kérdés:

Jelölt hogyan látja, egyrészt a szűkebben vett „tájépítészet” és másrészt a tágabb értelemben tekintett „kert”, „város” közelebbi és távolabbi jövőjét? Úgy, mint tudomány, és úgy, mint kultúra? Mire kell a jelenleginél jobban felkészülnie korunk tájkertész és kertész kutatóinak, szakembereinek, vállalkozóinak és a döntéshozóknak?

Válasz a 2. kérdésre:

A közép és hosszú távú éghajlati előrejelzések a globális felmelegedéssel összefüggésben sötét jövőt jósolnak az emberiségnek, s ennek előszelét már saját bőrünkön is érzékeljük. A klímaváltság által okozott gyakori katasztrófák – mint a városi hősziget-hatás, az aszály, az elsivatagosodás, az áradások, a földcsuszamlások, az élelmiszerhiány stb. – egyre erősebben sújtják az emberi közösségeket, különösképpen a városlakókat, akik a Föld lakosságának több mint felét teszik ki.

A tájépítészet sokoldalú tevékenység. Komplex módon tanulmányozza a környezet természeti és művi összetevőit, ezek egymásra és a társadalomra gyakorolt hatását, ezért egyike azon kevés szakmáknak, amelyek hatékonyan tudnak reagálni napjaink kihívásaira. Az innovatív tájtervezés, a tudatos növényalkalmazás és vízgazdálkodás jelentős mértékben hozzájárulhat a fenntartható és egészséges jövőkép kialakításához, a Pogány Frigyes által megálmodott „szép, emberi környezet”, az élhető és fenntartható városok megteremtéséhez.

Földünket kék bolygónak is szoktuk nevezni. A fenntarthatóság központi kérdései közé tartozik tehát a víz és a vízgazdálkodás, amelynek két fontos aspektusa van: egyrészt a vízbázis várható csökkenése miatt a vízbiztonság garantálása, másrészt pedig a szélsőséges időjárási viszonyok miatt a rövid időn belül nagy mennyiségben érkező csapadékvíz hatékony kezelése. Éppen ezért szükséges a vízbázisok klímaszemponturnál vizsgálata, és a hóhullámok során realizálódó magasabb vízigény biztosítása. A csapadék- és szürkevíz hasznosítása környezeti és gazdasági szempontból egyaránt prioritizált célkitűzés kell legyen.

A városi agglomerációkban élők számára a víz mellett a klímaadaptáció másik hatékony alapeszköze a növényzet. A napi szinten, politikai, gazdasági és társadalmi szinten is globálisan hangoztatott, gyakran elcsépeletnek tűnő szlogenek - mint pl. a „zöld város”, „zöld megállapodás”, „zöld átállás”, „zöld politika”, „zöld gondolkodás”, „zöld marketing”, „zöld energia”, „zöld tőke” - előtagja a „zöld.” A „zöld”

egyértelműen a növényekre, a növények által biztosított élhető és egészséges környezetre és mindennapokra, a Mircea Eliade által harmonikus élettérként, kozmoszként meghatározott élettérre, a kertre utal. A kert, és a benne tudatosan helyet kapó „zöld” a növények sokoldalúságát és változatos alkalmazási lehetőségeit emeli ki a környezeti kihívások kezelésében, s közvetett módon a tájépítészet lényegére világít rá. A „zöld” a növényeket jelenti, a növények pedig egy jobb jövő társadalmilag elfogadott szimbólumai, a bioszféra megújulásának zálogai; a növények genetikailag kódolt rendszerek, amelyek képesek átalakulásra, alkalmazkodásra és regenerálódásra; a növények a kert- és tájépítészet fő tárgyai és eszközei.

2024. október 17-20. között Budapesten került sor a Tájépítészek Nemzetközi Szövetsége (IFLA) Európát képviselő szervezetének 35. konferenciájára és küldöttgyűlésére. A konferencia címe – „*Plan(e)tscene*” – is arra a szimbiózisra, arra a szerves összefonódásra utalt a növényekkel, amely az emberiség túlélését garantálhatja.

A túlélésünk szempontjából létfontosságú ökológiai szempontrendszer mellett nem szabad megfeledkeznünk azonban a szakmaalapítók hitvallásáról sem. Frederick Law Olmstead, a tájépítészet atyja a tájépítészeti tervezést az ökológiai érzékenység, a demokratikus eszmék, a művészetek, a térszerzés és a szociális élettér tudatos összhangjaként vizionálta, egy „a művészeteken nyugvó, közösséget szolgáló szakma”-ként értelmezte („*an artistic based profession for common good*”). Erre a művészi összetevőre és értékre utal a magyar „*műkertész*” kifejezés is, amelyet a 20. század elején még előszeretettel és megkülönböztetett tisztelettel használtunk a táj- és kertépítész szakma művességének, magas színvonalának, megbecsülésének érzékeltetésére. Ebben a mára idejétmúltnak tűnő elnevezésben a „mű” előtag a „művészi” jelzőből lényegül át prepozícióvá, s ez mindenképpen az esztétikai kvalitásokkal is bíró szakmánk ismerve. Hiszen a korabeli meghatározás szerint műkertész az, „*aki a kertek, különösen díszkertek és díszvirágok, dísznövények művelését a finomabb ízlés, illetőleg szépműtan szabályai szerint mesterségesen űzi.*”

Mőcsényi Mihály már az 1970-es években hangsúlyozta, hogy globális viszonylatban olyan tájakat kell terveznünk, amelyek „*kreativitásra serkentenek.*” Tudjuk, hogy a globális gondolkodás fontos, főként, ha az helyspecifikus, lokális akciókká tud szelidülni, amennyiben a helyzet azt megkívánja.

A közelmúlt klímaadaptációs törekvéseiben, úgy nemzetközi (globális), mint hazai (lokális) viszonylatban, elsősorban mitigációs projektek valósultak meg, adaptációs projektekre kevés igazi példát találunk, mert azok megvalósítása is időt igényel. Ezért a közeljövőben nagyobb hangsúlyt kell az adaptációs eszközök megismertetésére és alkalmazására fordítani. Látni kell, hogy a hazai klímastratégia hogyan viszonyul a nemzetközi irányvonalakhoz, illetve a folyamatban lévő és a közeljövőben megvalósítandó konkrét hazai projektekhez. Milyen együttműködésekre lehet és kell számítani ezekkel kapcsolatban? A stratégiai célrendszerben hol és hogyan lehet kapcsolódási pontokat találni?

A fenntartható bolygó projektben a tájépítészeti szemléletformálás jelentősége kiemelkedő. A szakmai jelenlét - mint a környezeti nevelés alapja - az oktatás minden szintjén elengedhetetlen: az óvodától az általános és középiskolán át az egyetemi képzésig, beleértve a posztgraduális és felnőttképzést is. Minden szinten a megfelelő mélységben. Egészséges környezettudatot csak átgondolt, hosszú távú generációs változással lehet sikeresen kialakítani. A közösségi bevonás és a közösségi tervezés a szakma másik alapvetése, ami nélkül egészséges tervezési gyakorlat nem létezik.

A tájépítészet egy kis szakma, és a tájépítészek közössége létszámban messze elmarad más szakmai közösségektől, ami az érdekképviselésben is megmutatkozik. A tájépítészetet olyan szintre kell emelni, amely meggyőzi a társadalom tagjait és a döntéshozókat a szakma fontosságáról. Ezt segíti a transzdiszciplinaritás, a kapcsolódó, átfedő szakmák együttműködése. A közös gondolkodás hatékony eszköz az emberbarát, fenntartható környezet megteremtésére és az éghajlatváltozás kihívásainak kezelésére. Intenzív, közös kutatási, oktatási projektrésztétel és hálózatépítési rendszer szükséges úgy a zöld (erdészeti, ökológiai, vízgazdálkodási, kertészeti, mezőgazdasági stb.), mind a műszaki (építészeti, urbanisztikai, környezetmérnöki stb.) szakmai szervezetekkel, lépést tartva az egyre dinamikusabban fejlődő információs technológia és digitális eszközzrendszer fejlődésével, alkalmazva annak kutatási eredményeit a tájépítészetben.

Fenti rövid okfejtés szemlélteti talán víziómat a tájépítészetről, amelyben a tudományos és a művészi, az ökológikus, a műszaki és a szociális összetevő, valamint a hagyományőrzés és az innováció egyaránt megjelenik. Ez egyben olyan jövőképet is jelent számomra, amely a tájépítészet egyes komponenseinek magasfokú rezilienciáján alapul, ami azt jelenti, hogy az összetevők aránya dinamikusán változhat az éppen aktuális kihívások alapján.